

De totstandkoming van dit Verslag stoelt op twee pijlers. Enerzijds heeft het Steunpunt de voorstellen uit zijn Verslag 2005 actief opgevolgd bij de beleidsmakers. In het bijzonder werd de terugkoppeling van die voorstellen naar de partners van het Steunpunt aangemoedigd. Op die manier wordt geprobeerd de dialoog ‘terrein-politiek-terrein’ aan te zwengelen. Anderzijds heeft het zijn overleg over een reeks thema’s voortgezet. De werkzaamheden rond vier van die thema’s zijn inmiddels ver genoeg gevorderd om er aanbevelingen over te formuleren en er een hoofdstuk in dit Verslag aan te wijden. Die verschillende oefeningen en de rijkdom aan contacten die daaruit voortvloeit, laten toe om uit diverse invalshoeken conclusies te trekken. Het leek ons echter nuttig om ons te richten op een bedenking die zowel vele actoren in de overleggroepen als leden van de Begeleidingscommissie gemaakt hebben. Allen worden geraakt door de steeds toenemende tendens van individuele responsabilisering (het verantwoordelijk maken van het individu) in onze samenleving. In het bijzonder wijzen ze op de gevolgen van die tendens, en de beleidsmaatregelen die eruit voortvloeien, voor arme personen. In vorige publicaties van het Steunpunt werd deze thematiek al zijdelings aangeraakt. Soms is die responsabilisering een duidelijk onderdeel van het beleid, een andere keer sluipt ze er veeleer impliciet in. Los van het feit of die responsabilisering als zodanig benoemd wordt, uit ze zich in verschillende sectoren via heel concrete instrumenten: contracten, sancties, toegenomen controles... Het geregeld aangehaalde evenwicht tussen rechten en plichten verglijdt naar een systeem waarbij de toekenning van de rechten steeds meer voorwaardelijk wordt gemaakt, met name van de vervulling van de plichten.

Die vaststelling is zeker van toepassing op het vlak van tewerkstelling. Het heersend politiek discours wijst het steuntrekkerschap met een beschuldigende vinger en zwaait de waarde ‘werk’ alle lof toe. De inspanningen van de werklozen worden scherper gecontroleerd, hun activering wordt geïntensifieerd en de sancties worden als dreiging uitgespeeld. Sommigen gaan zelfs zo ver te zeggen dat werk van mindere kwaliteit beter is dan helemaal geen werk. Nochtans melden de OCMW’s dat zij steeds meer aanvragen krijgen van ‘bestaansonzekere werknemers’, die niet genoeg verdienen om aan al de kosten het hoofd te bieden. De frequente en simplistische afweging tussen het aantal vacante jobs en het aantal werklozen werkt de stigmatisering van de werkzoekenden alleen maar in de hand. Niet alleen bestaat er geen eensgezindheid over de statistieken die daarover berichten, bovendien is de ‘matching’ (overeenstemming) tussen de openstaande betrekkingen en de profielen van de werkzoekenden verre van bewezen. De zondebok is dan al snel ‘diegene die veel geld kost’. Dat is nog meer het geval in een periode van sociale onzekerheid. Voor sommigen illustreert dat duidelijk de meritocratische¹ evolutie van de fundamentele rechten. De structurele aard van het werkloosheidsprobleem en de logica van een financieel en economisch systeem dat herstructureert, rationaliseert en het menselijk kapitaal soms ‘verbrijzelt’, kan men echter niet afdoen als fait divers.

De huisvesting ontsnapt al evenmin aan de tendens van responsabilisering. De openbare huisvestingssector heeft in de drie gewesten verschillende hervormingen ondergaan, waarvan sommige zich expliciet richten op de bewoners. Zo moeten nieuwe sociale huurders in Vlaanderen vanaf 1 januari 2008 een proefperiode van twee jaar vervullen vooraleer de woning definitief wordt toegewezen. Die maatregel stoot vele verenigingen tegen de borst. Die verenigingen onderstrepen dat de arme huurders hun recht op waardige huisvesting onderworpen zien aan een nog striktere voorwaarde dan op de privé-huurmarkt. Is er voldoende sociale begeleiding – iets wat de verantwoordelijkheid van de overheid vormt – om in voorkomend geval huurders die vaak kwetsbaar zijn en met verschillende problemen kampen, te helpen om alle verbintenissen na te komen die van hen verwacht worden? Op dezelfde manier kon men vaststellen dat het Waalse en het Vlaamse Gewest vaak positief berichtten over de budget-

¹ Meritocratie (< Eng. meritocracy van merit (verdienste)) = samenleving waarin de sociale status bepaald wordt door prestaties en capaciteiten (*Van Dale woordenboek j-r, 13de herziene uitgave*).

meter als middel dat het einde van de afsluitingen zou inluiden. De deelnemers aan het overleg leggen de vinger op de wonde: de budgetmeter verdringt het probleem naar het individuele niveau en verbergt de armoede die een groeiend aantal gezinnen verhindert om aan hun energiebehoeften te voldoen.

De delen van het verslag waarin dieper wordt ingegaan op het onderwijs, geven aan dat in beide gemeenschappen een contract en een intentieverklaring zijn ingevoerd die de ouders moeten ondertekenen en die betrekking hebben op hun gedrag of op dat van hun kinderen. Indien het gaat om mensen uit arme milieus valt te vrezen dat de reikwijdte van dergelijke formalistische en weinig participatieve benadering hen ontgaat. Bovendien slorpen andere (financiële, administratieve, huisvestings) moeilijkheden de energie van het gezin vaak op. Uit het overleg is trouwens ook gebleken hoezeer de werking van de scholen geënt is op de middenklasse. Een dergelijke rechtlijnige responsabilisering verergert de situatie van de meest kwetsbaren.

Ook op het gebied van gezondheid zijn er voorbeelden van responsabilisering te over. In het verleden al heeft het Steunpunt beklemtoond dat de gezondheidsopvoeding op basis van campagnes over gezonde voeding of sport bijvoorbeeld, niet aangepast is aan mensen die hun eigen levensomstandigheden nauwelijks of niet beheersen. Op dezelfde manier zet men de patiënt ertoe aan om zijn dokter te responsabiliseren, door de voorschriften voor generische geneesmiddelen te stimuleren of die voor antibiotica af te remmen. De verenigingen vinden zo'n assertiviteit, zeker voor arme personen, onrealistisch. Vanuit dezelfde optiek om de kosten van de ziekte- en invaliditeitsverzekering te beheersen, beschouwen de beleidsmakers het remgeld als een middel om overconsumptie tegen te gaan. Maar voor arme mensen leidt het remgeld er vaak toe dat ze medische hulp uitstellen, terwijl het de meer bemiddelde categorieën helemaal niet verhindert te overconsumeren. Meer algemeen moeten we vaststellen dat de eisen van het terrein om de administratieve stappen voor kwetsbare patiënten te versoepelen (zoals een uitbreiding van het gebruik van de medische kaart bijvoorbeeld) heel vaak botsen op de vooronderstelling dat zo'n maatregel zal leiden tot misbruik of zelfs fraude. Deze – prioritaire – wil om kost wat kost misbruiken te vermijden irriteert vele organisaties die strijden tegen armoede: over welke misbruiken gaat het precies? Gezinnen die in bestaansonzekerheid leven, kunnen zich die luxe niet veroorloven. Men kan er dus uit afleiden dat de huidige maatschappij sterk doordrongen is van een vooroordeel, een wantrouwen tegenover de arme, bestempeld als iemand die 'van het systeem wil profiteren'.

In de gezinsfeer heeft de Europese Unie de strijd tegen kinderarmoede naar voren geschoven als een van de doelstellingen voor de Nationale actieplannen sociale insluiting (NAPincl.) 2006-2008. In België heeft het NAPincl. 2006-2008 zich als eerste doelstelling gesteld *"het percentage kinderen jonger dan 16 jaar die een armoederisico kennen te verminderen"* (p. 8), terwijl de tweede doelstelling meer rekening houdt met het gezin: *"Het aantal kinderen (0-17 jaar) die leven in een huishouden zonder betaald werk verminderen"* (idem). Sommige actoren uit verenigings- en vakbondskringen staan terughoudend tegenover die benadering die armoede benadert vertrekkende van het kind (zelfs al neemt België hier een genuanceerder houding in). Enerzijds vinden ze dat kinderen en gezinnen niet los van elkaar kunnen worden gezien: strijden tegen kinderarmoede is niet mogelijk zonder de armoede in hun omgeving te bestrijden. Als kinderen 'geïsoleerd' worden in die strijd, zou men daar anderzijds uit kunnen afleiden dat de ouders verantwoordelijk worden gehouden voor hun armoede.

Zich zorgen maken over de toenemende individuele responsabilisering, houdt echter geen pleidooi in voor de onverantwoordelijkheid van of het ontnemen van verantwoordelijkheid aan de mensen die in armoede leven. Integendeel zelfs, armoede uitbannen impliceert dat hun autonomie hersteld wordt door hun participatie aan te wakkeren. De arme gezinnen hunkeren er trouwens naar controle te kunnen uitoefenen over hun eigen keuzes en geven vaak blijk van een ongekende veerkracht: dat blijkt overduidelijk uit het hoofdstuk over wonen op toeristische terreinen. Maar die autonomie aanmoedigen of zelfs helemaal herstellen is niet enkel een zaak van individuele strategie. Het gaat om een collectieve verantwoordelijkheid die een ambitieus, wilskrachtig en coherent beleid van armoedebestrijding vergt. En hoewel dient erkend te worden dat er veel initiatieven worden genomen, roeien die al te weinig de structurele oorzaken uit. Het is de taak van de politici om de wijze waarop rijkdom herverdeeld wordt, te beïnvloeden. Het is ook hun taak om de solidariteit te versterken, om de financiële en economische mechanismen

beter te reguleren en zo iedereen toe te laten een waarachtige 'sociale lift' te nemen. Dat laatste sluit substatuten, pseudo-rechten of de continue voortzetting van selectieve maatregelen uit. Want dergelijke maatregelen mogen dan wel de statistieken opsmukken, ze garanderen de betrokkenen geen leven dat strookt met de menselijke waardigheid noch hoopvolle toekomstperspectieven.

Tekst vertaald uit het Frans